

GRAVFUNN og BAUTASTEN

– Nytt fra arkeologien i Østfold

Av Øistein Johansen

Det gjelder å ha øynene med seg! I alle fall hvis man skal være arkeolog. «Mistenkelige» ting som finnes i jorden må granskes kritisk. Kan det være noe gammelt? Noen ganger er svaret ja, andre ganger er det nei. Er svaret ja, må man være klar over at det er innleveringsplikt på oldsaker. Imidlertid får nok legmannen mest erfaring med nei-svaret.

Men fortvil ikke. Den som har en inngrodd interesse for eldre tider har store muligheter til før eller senere å treffe på noe.

Slik også gårdbruker Otto Kr. Borgen Lund fra Rakkestad. Han hadde øynene med seg, samt en sunn mistenksomhet overfor noe som var kastet vekk som jernskrap. Borgen Lund mente at «jernrestene» ikke var jern,

Øistein Johansen under utgravingen på gården Lippestad.

men kleber. Ja, han hadde endog mistanke om at det kunne være en klebergryte fra oldtiden. Dermed kontaktet han undertegnede som ble forevist gjenstanden. Han kunne bekrefte Borgen Lunds mistanke. Det dreiet seg om en kleberstengsgryte fra vikingtid.

Den ble funnet i forbindelse med utbedringsarbeider og parkmessig planering rundt et nytt redskapshus ved Rakkestad kirke. Urnen lå inne i en større jordklump som falt ut av skuffen på en liten traktorgraver. Den ble lagt til side som noe «gammelt jern», men ble oppdaget av Borgen Lund som tilfeldig kom til stede. Krukken var bare halv da den ble funnet. En ettergraving på funnstedet frembrakte flere kleberskår, men også en del keramikk.

Klebergryten er som nevnt skadet. Flere av bruddene passer sammen. Rundt munningen ser man restene etter jernfestene. Slike gryteformede klebekar forekommer gjennom hele vikingtid. De utgjør den vanligste karformen. Funnet av klebekaret representerer således intet uvanlig.

Det gjør derimot den uventede forekomsten av keramikk. Selv om skårene ikke kan settes sammen til en hel urne – dertil er bruddene for fragmentariske – gir de grunnlag for en blasert arkeolog til å heve øyenbrynene i gledelig overraskelse. Grunnen er at vikingtidskeramikk er uhyre sjeldent.

Det keramiske håndverket som hadde en blomstringsperiode de 5–6 første århundrer av vår tidsregning, synes å komme til opphør omkring år 600. I alle fall som kokekar blir lerkarene erstattet av klebekar og jernkjele. Vikingtidens gravfunn inneholder således svært få lerkar.

Skårene fra kirkeplassen i Rakkestad er svært grove. Godset må nær-

mest karakteriseres som tarvelig. Dets dårlige sammensetning har gjort karet meget skjørt. Det viser seg også ved den fragmentariske tilstand krukken eller karet ble funnet i. Bruddene smuldrer hen ved den minste berøring. Dette gjorde utgravningen komplisert. Svært lite lot seg berge, selv om keramikken ble tatt ut som en stor klump i det laget den lå.

Det er ingen tvil om at kleberkaret og keramikken representerer et gravfunn. Funnforholdene og sammensetningen tilsier ingen annen forklaring, selv om det ikke ble funnet benrester etter den døde. Kirketjeneren kunne da også meddele at det hadde vært mulig å ane en svak forhøyning eller haug på funnstedet. Gravfunn i haug er følgelig den rimeligste tolkningen.

Hva dateringen angår har jeg nevnt vikingtid. Men den strekker seg over en periode på drøye 200 år, fra ca. 800 e.Kr. Noen nærmere datering er imidlertid vanskelig å gi, selv om man riktignok kan hevde at de bolleformede grytene hovedsakelig tilhører 900-tallet og yngste vikingtid. Keramikken i funnet er ikke daterende. Men selv om dateringen av funnet er usikkert, gir det et vesentlig bidrag til vikingtidens funnstoff i Østfold.

Bautastenen som er annonsert i tittelen på denne artikkelen, har ingen tilknytning til gravfunnet som er omtalt ovenfor. Eneste sammenheng er at historien med bautasten også viser hvor viktig det er for fagfolk å få beskjed når det dukker opp noe man tror er gammelt. En annen parallell er at også bautasten-funnet er gjort i Indre Østfold, på gården Lippestad i Hobøl.

Gårdens forpakter, Einar Dalby, hadde i over tyve år irritert seg over et svaberg ute på jordet. I sommer bestemte han seg for å sprengte det vekk. Han begynte å grave bort jord rundt

fjellrabben for å se hvor ladningen skulle plasseres. Etterhvert som «fjellet» ble avdekket, ble det tydelig at det ikke dreiet seg om et fjell, men en stor stenblokk. Dalby synes dette var noe utenom det vanlige, og tok kontakt med artikkelforfatteren.

Når jeg kom frem til funnstedet lå stenen avdekket i sin fulle lengde. Tverrsnittet var nærmest som en likebent trekant. Lengden var snaue 5 meter. Stenblokken smalnet noe inn mot den ene enden. Den regelmessige formen på stenen, kombinert med den umotiverte plasseringen ute på jordet tilsa at det dreiet seg om en bauta som var falt overende.

Denne teorien ble nærmest verifisert da det ved den tykkeste enden, den som naturlig ville ha stått i jorden hvis det dreiet seg om en bauta, ble funnet en stor og tykk stenhaug/stenpakning. Den må ha fungert som foring for stenen. Slik ville den stå stødig i bakken. Utgravningen i stenpakning

gen resulterte i enkelte funn av trekullbiter. Hvorvidt bautastenen representerer en gravmarkering, grensesten eller veibauta lar seg ikke avgjøre. Alle tre mulighetene er til stede. De er også alle like teoretisk plausible. Men så lenge det ikke finnes benrester, gravgaver eller andre sikre indikasjoner på en grav, kan en ikke hevde at bautaen representerer en gravmarkering. Heller ikke finnes det sikre indikasjoner på at den har stått ved en vei, selv om lokalfolk hevder at «det i gamle dager gikk en vei i dette området». Men hvor gammelt «gamle dager» er vites ikke. Og ettersom denne hypotetiske veien ikke lenger er synlig, er det følgelig vanskelig å ta veibauta-teorien for god fisk. Det samme kan sies om teorien som grensesten. Plasseringen midt ute på jordet synes å være fullstendig umotivert for et grenseskille. Undersøkelser har også brakt på det rene at det ikke eksisterer noen nedtegnelser om en grense på dette stedet. Gåten

Foto: Universitetets Oldsaksamling

med bautastenens funksjon er således uløst.

Det samme er alderen. Når den ble reist og tatt i bruk som bauta vites ikke. Trekullet som ble funnet i stempakningen, og som rimeligvis er samtidig med reisningen av stenen, kan dessverre ikke hjelpe oss med en nærmere tidfesting. Det var for små mengder til en C-14 datering. Hvis bautaen er forhistorisk, noe det er grunn til å tro, er det rimeligst å gjette på senere del av jernalderen eller vikingtid. Nettopp fra denne tiden er det vi kjenner til lignende bautastener annet steds fra.

Det hører med til historien at da ettergravningene og undersøkelserne rundt stenen var avsluttet ble den på ny reist opp. Slik står den i dag på Lippestad som en pryd for gården og som et prektig minne om en svunnen tid. Og som det så vakkert står skrevet i Håvamål, ville vi sjelden se bautastener «om ikke slektning reiste den efter slektning».

Otto Kr. Borgen Lund:

«Det hender så mangt, bare en er ute i rette øyeblikk»

En dag i sommer kom jeg til kirkegården ved Rakkestad kirke for å vanne noen blomster på familiens gravsteder. Her holdt kirketjeneren Tedd Solbrekke og hans medhjelpere på med anlegg av ny grasplen ved det nye velferds- og verkstedbygget ved kirken. Jeg slo av en prat med kirketjeneren som jeg kjenner godt fra før. Da sier han sånn rent tilfeldig: «Det er mye rart en kan finne her rundt kirken. Her har vi funnet halvparten av ei gammel jerngryte». Han pekte ned i trillebåra som sto ved siden av ham.

Og der lå, sammen med en del sten og annet rusk som skulle på fyllinga ....omtrent halvparten av en kleberstens gryte med noen rustflekker på. Rustflekkene kom fra noen jernnagler som hadde holdt hanken eller «ørene» fast til gryta. Dette gjorde at det ved første øyekast kunne se ut som en del av en jerngryte. Kirketjeneren fortalte at de hadde sett noen andre deler av gryta også, men de var ikke sikre på hvor de hadde tatt veien.

Jeg så med en gang at dette var en meget gammel sak og tok grytedelen med meg for å ta den med til Borgarsyssel Museum. Jeg tok noen bilder av den og restene av en jordhaug som de hadde planert ut ca. 15 m fra den søndre veggen på gravkapellet. Denne haugen viste seg altså å være en gammel gravhaug.

Senere ble det lett etter de manglende delene til gryta. De ble etterhvert funnet i området rundt kirken. Arbeidet med gressplenen ble da stoppet inntil direktør Øistein Johansen kunne grave ut restene av gravhaugen.

Det merkelige var at delene til gryta ikke så ut til å ha fått noen særlig skade, enda de hadde fått en forholdsvis hård behandling ved at jorda i haugen ble tatt ut med en traktor med leseskuffe.

Dette funnet ble reddet ved at jeg kom akkurat øyeblikket før trillebåra skulle tømmes på søppelhaugen.

wi

WILWAR

NR. 2 ✓

1982

GAMMELT FRA ØSTFOLD PÅ NY MÅTE
